

Вашмутланымаш:

Эрик Петров — Мардан Рая

Пүрымаш корно йыжынан

*Россий писатель ушем член, Марий Эл тувыран сулло пашаенже
Мардан Раялан (Раиса Ивановна Николаевалан) — 75 ий*

Мардан Рая

Лүмгечыже вашеш тудым журналнан редакцийышкыже унала ўжынна.

— Раиса Ивановна, Тендам сылне юбилейда дене шокшын гына саламлен, вашмутланымашнам поро йўла почеш илыш корныда дене палдарымаш гыч тўналаш темлынем. Те тореш огыда лий?

— Шижам, эше монден огыдал. Саламлымыланда кугу тау! Илыш корнем нерген мом манаш? Кушто шочын-кушмемжым ынде калыкна сайын пала, шонем: 1946 ий вўдшор тылзын 20-шо кечынже Волжский район, Корамас кундемысе Чодраялеш илыш вийым налынам. Авам, Марфа Ивановна Тихонова, 1911 ийыште шочшо, тиде ялыш Александр Константинович Константиновлан (Марданлан) 1932 ийыште Параньга район Усола ял гыч марлан толын. Вик ойлем: мый ты ялыш эшеат миен шуын омыл, тусо родо-тукымемжымат сайын ом пале.

Молан Мардан? Ты йодышланат ынде икмыняр гана вашештымемла чучеш. Изи Александр-Сашокет (Константинов) чот-чот черланен улмаш. Тунам, эше кугыжан жапыште, марий ялыште мо дене эмленыт?.. Черле йочам палыме татар ватылан «ужаленыт», тылеч вара у тувырым чиктен, у лўмым пуэныт, тувырым чиен пытарымешке Мардан лўмым нумалде кертын огыл. Тыге у лўм шочмо пале гай чумыр ешлан ўмырешлан пижын шинчын. Тольык вараже суртоза Александр Константинович школ директор лийын, 1942 ийыште Кугу Отечественный сарыш каен. Марфуш ныл шочшо дене кодын. 1943 ийыште Днепр энерым вончымаште кугу кредалмаш годым, гвардий старший лейтенант Александр Константинович Константиновын ўмыржө кўрылтын...

Авам могырым тукумем нерген ойлаш гын, пиалешем манаш путырак келшен толеш, очыни, Москвашке тунемаш пурымем дене авамын шочмо шўжарже Анастасия Ивановна Морякова дене пеш лишке палыме лийын кертым. Тудо 1939 ийын самырык судьялан марлан каен, вараже ешыштлан Москвашке илаш куснаш амал лектын. Пелашыже, Федор Васильевич Моря-

ков, Марий Турек район Арбор кундемын эргыже, Озан олесе юридический институтым пытарен гына шуктен, РСФСР Верховный суд членыш Марий АССР деч сайлалтын. Вараракше саде суд Президиум член лийын, пенсийыш лекмешкыже пашам ыштыш, 96 ий марте илен ўмыржым шуктыш. А мыланемже могай кугу пиал лишыл, йоратыме ен-влак пелен лияш, энертышым, польшым шижаш... Тидымат ойлыде огеш лий, шонем: Анастасия Ивановна, Марий Элын чолга патриоткыжо ыле. Луиза ўдырышт мый дечем кок ийлан кугурак, АПН (агенство печати «Новости») ныл йылме дене лекше газетыште немыч йылмыш кусарышылан ыштен. Луизан шочмо кечынже тўрлө йылман, тўрлө ийготан-влак иктаж 10–12 ен мўнгыштө чесым погат ыле, мыйже ты пагытлан эре тушто лийынам. Ялеш шочшо марий ўдырым нунын дене низаштат от танастаре: подылыт, тамакым тўргат, тўрлым каркалат... Тыгодым акам, авамын шўжарже, мыйым утыр тарата: марий чурик вургемым чикта, «Сер воктене сўеге пеледеш» мурым, такмак-шамычим мурыктен куштыкта, а скеже чон пытен куанен шыргыжеш. А нуныштан, уна-шамычетлан, марий йылман концерт пеш келшен, путырак йывыртен онченыт. Тыгайланже тунемынам гын, ўрын-вожыл шогымаш уке ыле, адакшым акамымат куандарымам шуын. Варажымат акам дене эре вашкылым кученна...

Шижашат ыш лий, 75 ий пеш чот писын эртен кайыш. Йоча годым тидын нерген шонен от шинче, эре ончыко да ончыко каяш вашкет, вет тыланет кумда эл почылтеш, кеч эше от пале, кушко миен лектат. Меже вет кызытсе тукум гай илыш корныш ача-ава «шўдырымў» дене лекше огынал: шочынат — умбакыже корнетым ске кычалат, палет пуйто, садак муат...

— А йоча жапда гыч можо ўмырешлан ушешда лодемалт кодын?

— Иктым чот шарнем: эше изи улам, но палем витне, мый шочынам «почкалтыш йымал» — мемнан кундемыште официальный ача деч посна иланен лекшым тыге лўмдат. Кеч, вик ойлаш, мылам ны мўнгыштем, ны уремыште иктат нигунамат тидым ушештарен огыл, мўнгешла — эн йоратыме, вучымо улмемла чучын. Вот школышко ошкедем да кўшкў, кававомышыш ончыштын ойлем: «Авай мыйым ыштымыжлан нигунамат ынже ўкынў, шонгылыкшым мый денем гына шуктыжо». Кўлан тидым ойлымо? Куд йоча гыч ик мый гына авам дене иленам: эн ўшанле энертышем, чон ласкалыкем лийын. Юмылан тау, илымыже годым «Аваем» мурым пўлеклен шуктышым, 92 ийым послы-меш илен, скеак поген пыштышым.

Самырык годсо пагыт гыч эше тыгай сўрет раш шарналтеш: Корамасыште 8 классым пытарымек, йолташем-шамыч строительный училищыш шикшалтыч, мый умбакыже тунемаш кодым. Но илыш эре тўрлатышым ышта: тымарте 10 класс марте ялыштак тунемынна гын, тудо ийын индешымше классым Сотнурыш кусарышт. Тушко шым менгым ик ий мўнгеш-оньыш коштын ончышым: тўрлө пагытлан келшыше йолчием, вургем кўлыт — кушто чыла муаш? Эшеже 9 класс — вўр модмо пагыт вет, тудат шкенжым шижтарыде эртен огеш кае. Ик кечын школ деч вара шым менгым топкымеке, мўнгем толын пурышым, а тушто тыгай сўрет: авам ден пошкудо сымырык мужыр ала-могай письмам лудыт, пурымо тураштем воштылын, корандынешт ыле. Шижым, тиде мыланем колтымо серыш.

— Мом тойкаледа, йўкынак лудса, — манам.

— Теве Роман танет вашлияш йодеш, — авамын мутшо игылтме, койдарымыла шокта, пуйто мый йонылыш пашалан ямдылалтам.

Письмам, чынак, 10 классыште тунемше Роман серен: «Рая, тыйым нязштат ужаш огеш лий, садлан серышым возышым. Стадионышто физкультур урок годым мемнан класс рвезе-влак эре тыйын нергенет ойлат, ужын кутыраш шонат. Мый тыланет запискым стадионыш пурымаште пурла вел менгысе шелшыш кералам. Тый тудым лудын, вашмутым туштак пыште. Каныш кече марте вучем...» Тыге шол, мемнан ача-авана Сухомлинскийын, Макаренкон ушан мутыштым пален огытыл докан. «С 11 лет у ребёнка начинается самовоспитание...» манмым шотыш налде шке самынышт йочаштлан аралтышым ышташ тыршенит.

— Школым тунем лекмек, паша корным ойыраш күлеш. Те Сотнур кыдалаш школын индешымше классше деч вара Марий целлюлоз-кагаз техникумыш тунемаш пуренда. Туш каяш мо таратен?

— Сотнурышто 9 классым тунем лекмеке мыят йолташем-влак семынак Волжскыш каяш шонен пыштышым: строительный училищыштыже пукшат-йүктат, йолчиемым, вургемым, илыме верымат пуат. Кугурак ийготан-шамычым налыч, а мыйым ышт нал. Документом терген ончыштат, ойлат: «Тый, шўжар, мыланна от йөрö. Ме тыште кок ий гыч пашазе-влакым ямдылен луктына, а тыйын ийготет паспорт налаш огеш сите, тугеже пашаш шогалын от керт. Тунемме нерген свидетельстветым ончымаште, тыланет Марбумтехникумыш каяш күлеш...»

Мый олажымат ом пале, но туге гынат йодыштын-йодыштын тушко миен лектым. Школышто 7–8 класслаште тунеммем годым учком председательлан ойыренит ыле, садлан чолгалыкемже туштак шуаралтын, шонем. Приёмный комиссийыште йодмашым возен кодышым. Ик тылзе подготовительный курсым эртымеке, экзаменым сайын кучышым да кум ият пеле гыч техник-механик лийын лектым. Эше тидымат каласаш күлеш: мый технолог группыш тунемаш пуренам ыле, а ик тат гыч темлышт — үдыр-влак кокла гыч кө механик группыш кусна? Тушто ик үдыр гына лийын. Ме, ныл үдыр, тушко куснаш көнышна. Тиде мо маналтеш? Пўрышетым ондалымаш? А варажым ўмырем мучко технологлан ыштенам. Таклан огыл докан шуко-шуко пагыт эртымеке, шонен-вискален налмеке «Эх, пўрымаш, тый, пўрымаш» мутаршашем шочо, садлан мый кызытат пўрымаш улмылан ўшанен илем, кеч палем — тудым конгамбалне вучен кийыман огыл...

— Тунем лектын, пашам ышташ тўналмеке, ешым погымо пагыт шуэш. Те кузе ты пагытым вонченда? Ала ешда дене палдареда ыле?

— Тунамсе пагытыште техникумышто тунеммаш мыланем шуко пуэн: түрлö йылман, ял ден олаште шочын-кушшо рвезе-үдыр-влак дене вашкылым ыштен моштымашым, тўшкагудышто шке веретым палымашым, пычырик оксат дене кочкашат шканет ямдылен моштымашым да ятыр молымат. Ялышкет кайымет шуын колта гынат, 60 менгым шўкшў корно дене грузовой ГАЗ-51 машинашке шенын-шенын күзен кертметлан, Сотнур марте толын шуметлан тауштет. Умбакыже 7 менгым йолет пуйто шкежак нангая, кастене клубыш погынымыжак мом шога-а-а...

Тунем лекмеке, 1966 ий пургыж тылзын, направлений дене Воронеж кундеммыш кок үдыр кудална: икте — Лиски олашке, мый изиш лишкырак — Новохопёрскыш. Ола акретсе, кугурак полат гыч ола покшелне черке койылда. Изирак пöрт-шамыч чыланат окна комдышан улыт, йүдлан комыжлалтыт. Мый кастене поезд гыч воленам, а ола марте иктаж 20 минут автобус дене кайыман. Автобусыш шинчаш полшышат лектыч: таче кушко кайышаш улам,

эрла Федор Васильевич Макеевым кычалшаш улам — чыла умылтарышт. Туге лектеш: мыйын толшашем нерген олаште увер шарлен, пуйто вучымо, палыме улам. Вот тыгай «кугу» ола... Вес кечын чыла тыгак ыштышым. Гор-промкомбинатысе мебельный цехыш мастерлан шогалтышт.

19 гыч 23 ий марте пагытше вет тыгае: ўдырын чот пеледме, волгалтме татше. Шкеже эше тидым от умыло, а шөр гыч ончалмаште путырак чот тамлын чучеш, витне. Садлан кажныже шогалын кутырынеже, воктекет лишемнеже. Авамже мыйым кугу сөй деч вара мотор дене, эшеже Кугече эрдене шочыктен, ош солыкыш вўдылмыж годым «Ўдырем тунемше инженер лийже, пелашыже врач лийже» манын пелештен. Варажым «Ой, мөнгешла ойлаш күлеш ыле дыр?», малдалын. Палена, аван йодмыжо шуэшак, илыш тидым шуко гана пенгыдемден...

Кок ий жапыште умбакыже тунемаш күлмым вуйышто эре ашныме, садлан 10–11 классым кастене тунемаш коштын, институтыш пураш экзаменлан ямдылалтын, Московский лесотехнический институтын студентше лийым. Ик ийым тунеммеке шижым, илашем вер уло гынат, молыжлан шийвундем чўдө, садлан заочный йоныш куснен, Озан олаш акам деке илаш куснышым, музык инструмент фабрикыште вич ийым цех начальнинын алмаштышыжлан ыштышым. Пуренам мастерлан, вара паша лектышем ончен докан, писын кугурак чиныш күзыктышт...

Вот ынде ўдырамашын вес ийгот пагытше тўналеш: 23–45 ияш — кечмогай нелытан пашам пуышт, садиктак кертам, сенем манын шонымо, шкан ўшаныме жап. Туто томан пўкш гай улмем годым пелашем вашлийым. Тўрлө вере илен коштын савырнымеке, илышым пырля чолаш кумыланжат ятырын лийыныт, но мыйын «пўрышет» сангашемак возалт шинчын: марий рвезылан гына марлан лекман. Тыгай чот марий калык патриоткет лийынам гын, нимом ыштен от керт шол. Унчо вел Ямбатыр ялын чолга рвезыже Анатолий Николаев йөршын вучыдымын толын лекте.

Ик мотор кастене Толян Люба акаже Нижнекамск ола гыч Озагыш унала тольо. Ме тудын дене техникумышто тўшкагудын ик пөлемыштыже иленна, но тудо технолог группешак кодын. Вич ий пагыт эртымеке, мыйынат Озагыш пөртылмем пален, тукум шўжарже деч кычал муаш йодын. А тудыжо мыйын илыме пөрт ваштарешак тўшкагудышто илен. Вашлиймек Люба мане: «Мыйын шольым Мединститутышто тунемеш, садлан тудым ончалаш, тыйымат ужаш шонышым». Мый тунам семынем шоналтышым: шольыжо келша гын, мыйын лиеш! Ынде Юмын ончылно ойлымо гай, чыла луктын каласышаш: рвезе чоныш витарен, уш-акыл румбыканмеш келшымыла ыш чуч. Но вет шонымаш чонештен, изиш лиймек сўанымат ыштышна, а вет тудлан эше кок ий тунемаш кодеш. Илаш верым кычалаш логале. Мут толмашеш, кок ий Озан олаште илышым, но Ленин паркыш коштын омыл, а тушто марийшамычын шкаланышт ойырымо верышт лийын: студентше, пашазе-влакше каныш кечын тушко погыненыт. Морко Толя эн чолга рвезе улмашын, мый варарак веле марийшамыч дене палыме лийынам. Морко Толя марла эн моторын кушта улмашын, ала мыйжат тидлан көрак йөратенам?.. Вараже илыш пўрымашна тыге савырныш: ешын вийжым луштарен, 27 ий пырля илымеке, кок йочам йолўмбак пенгыдын шогалтен шуктыде, вес корнеш талгыдыже сапналте. Кызыт кок ўдырем ешышт дене да кум уныкам мыйым куандарат.

— Шагал огыл өрдыж велне пашам ыштенда, иленда. Кузе шочмо кундемыш пөртылында?

Мардан Рая ден Анатолий Николаев пелашыже

— Пелашем, Анатолий Сергеевичем, направлений дене Йошкар-Олаш толын гын, паша верлан тудын чўдылык лийын огыл: вигак республикысе Санэпидемстанцийыш врачлан колтышт. Чолгалыкше тўжвач ончымаштак коеш, вашке коллективысе мер-политик сомылышкат ушныш, Республикысе студент-влакын отрядышкышт тўн врачлан ойырышт. Марий мландым кумданрак шерын лекташ амал шукрыак лие. Икмыняр жап гыч Анатолий Сергеевичым «Красный Крест» организацийыш председательлан шогалтышт. Чўчкыдын командировкылашке кошташ, у пашам кўлешан кўкшытыш нўлталаш, тўрлў вере эртаралтше науко курслашке кошташ тўнгале. Ешыште чыла сай: тымарте вич ий ен пўлемыште иленна гын, ынде пачернат, ўдырнат уло, тудыжо Озаныштак шочын.

Мыланем 12 ийым тўрлў вере пашам ышташ логале: зеркально-мебельный комбинат, Торгмаш завод, тудын пелен науко пашам шуктышо СКТБ, вара Витамин завод. Туш куснаш тыгай шоныш таратыш: 7 ият пелым ыштыме деч вара пенсийыш каяш лиеш, тугеже пўтынек твўрчествыш куснаш корно почылтеш, вет 47 ияшак паша деч эрыкан лиям. Ты пагытлан возымо ойлы-маш-шамычем, тўрлў статья, интервью-влак чыла гаяк марий изданийыште лектыч. Маргарита Ушакова дене пырля чумырымо «Авамын куэже» первый книганын «чонжо пурыш». Тыге Мардан Рая лўмем изишак «шулдыране». Тольык ала-молан дыр пелашын творческий «подышто шолмыжо» Анатолий Сергеевичын чон куанжым ыш ылыжте.

— Илыштыда шуко онай савыртышлам эрташ логалын. Эшеже вет Те США-шкат миен шуында. Тушко каяшыже мо таратыш? Кунар жап, кушто, кузе иленда?

— Манмыла, ийготем ешаралтын йоргыкта. 62 ийымат погышым, а пашаштем нимогай куан уке – чыла сўмырлен толеш. Ик шошо кечын эр эрденак помыжалтын, шонем: молан кўлеш орлыкан пашашке кошташ, тачак лекташ йодмашым пуэм. Чарыше иктат ыш лек, но куан кумылан улмемлан ўрыч,

пуйто мый ала-могай узьмакыш ямдылалтам. А мо шонеда? Эрлашынак Нью-Йорк гыч Галина йолташем йынгыртыш. Кызытсе гай огыл, телефон тунам туштат тыгай эрыкан лийын огыл, время шотат 9 шагатлан ойыртеман, садлан пеш шуэн йынгырта ыле. А тыште эрлашыжымак пўтыра, пуйто тудлан «срочный» телеграмме миен. Мый илыш корнем каласкалышым, тудо пеш тўткын колышто.

— Америкыш толаш кумылет уло? — пенгыдынак йодеш.

— Миен ончалашат тореш омыл, — манам.

Тыге илыш мундырам рончалтын-рончалташ тўнале: у паспорт ямдылалтеш, Галя деч унала ўжмаш, посольствышто вучен шогымаш, пытартышлан веным билетым кучыктыш. Пыллонгаште 9 шагат лийын, Юнайтед Стейтсыш Мардан Рая миенат волыш...

Ик жаплан «миен ончалаш» кайышет, тушан куд ийлан «пижым». Руш ешыште иленам, ик ияш йочаштым шым ий марте руш шўлышеш ончен куштенам, манаш лиеш. Ача-авашт пашам ыштеныт, а изи чукайым пўтынек мыланем ўшаненыт. Йочан школыш кошташ шумешкыже чылт руш йылме дене кутыраш йодыныт. Англичан йылмыжым йоча губко гае «шупшын», пеш вашке умылаш тўналеш. Руш йылмымат сайынак пала. Мый өрам: марий ешыште йоча-шамыч дене молан тыге огыт ыште? Йылмынаже вет ава шөр дене вуйдорыкышкына пурышаш.

— **Америкыште илыме жапда гыч поснак мо шарнымашеш кодын?**

— Посна ойыртемайтшыже, тушто изи ден шонго-шамычлан тўткышым мемнан элысе деч шуко ойырат. Шонгым азала ончаш посна службо уло. Кө йөршын коштын огеш керт, тудым йўд-кече «хоматенд» манме эскера. Эшеже, кажне кварталыште лўмын ойырымо 2–3 пачашан пёртыш коштыт: пидыт, тўрлат, тўрлө модыш дене модыт, эре экскурсийыш коштыт, ешартыш йот йылмым тунемаш лўмын курсым эртарат. Мый гын тушко англичан йылмым тунемаш возалтым, рисований кружок почылто да тушкат коштым. Икманаш, ойгырен шинчаш яра жапем йөршын лийын огыл. Палемыс, мый тышке ик жаплан веле толшо улам, садлан эн сайым, эн күлешаным, шкаланем йөрышым поген каяш тыршенам. Эше мо эн куандарыше — илалше-влаккан тўрлө театрлашке билет-ўжмашым колтат. Улыжат йодмашым возен кассышкышт гына пуэт: Манхеттенысе уло тўнялан палыме Карнеги Холл, Сити Холл да тулеч моло Холл-шамычын кугу, мотор ончерыштышт шуко гана лийме. «Националь» тоштерым гын, нигунамат ончен, шерын лектын от керт. Билет тушко 250–500 долларым шога, а кажне айдеме мынярым шона, тунарым тўлен кертеш. Но кеч-мо гынат, мый пеш чот ўшанле патриотет улам гын, йөратыме Марий кундемем, сылне шочмо вершөрем, йылмем, мотор вургемем нимо денат ом вашталте. Моткоч чот поян ўдырамаш улмемла чучеш.

— **Тендан спорт дене кылым кучымыда, телымат энерыш «морж» семын йўштылаш коштымыда нерген Марий телевиденият ончыктен ыле. Кызытат тугак тазалыкдам шуарен шогеда?**

— Спорт манмаште, Совет Союз годым эре ГТО-м сдаватлен иленам. Тидлан тачат тауштем. Паша веремат пўкеныште шинчыман лийын огыл, кечыгут цех мучко мөнгеш-оньыш коштынам, туге гынат ийгот ешаралтме дене вуй корштымым чўккыдын шижаш тўналыым. Айдемылан пўртўс аван пуымо тазалыкше 35 ий марте гына сита улмаш, а вараже кечын тазалык верчын «кучедалаш» күлеш: тўналтышлан паша деч вара изиш каналтымеке,

куржталаш тарваныманак веле. Таче-эрла сенет, пайдажым шижат, вараже нимом, нигөм ончыде – покто веле! Изи ўдыремлан кум ий теммеке, вўд вагыш тўрштылаш тўналым. Тышкыже Анатолием «корным почо». Тидын нерген «Кўргө вий» ойлымашемат шочо. Йўштө вўдыштө йўштылмашын пайдаже эше тушто: тўрлө чон корштыш деч коранаш чот полша, садлан Йошкар-Ола деч тораште лийынам гынат, ты сомылем кудалтен омыл, куржталаш, йўштылаш, тўрлө упражненийым ышташ эреак ўнарем ситен. Тачат куржталам, йўштө вўдыштат йўштылам. Пашам ышташат лўдмаш уке. Жапыштыже тўрленам, пидынам, ургенам, ешемат эре сай кочкиш дене сийленам.

— Раиса Ивановна, ынде айста сылнымут деке шўманме корныдам шергалына. Самырык гоным шукын почеламутым возкалат, но шагалынже калыклан аклаш луктыт — газетеш, журналеш савыкташ ала лўдыт, ала вожылыт. Тендан денат тыгак лийын, очыни? Могай жапыште кўлынак почеламут ден ойлымаш-влакым возаш пижында?

— Йоча жапыштем почеламутым наизусть тунемаш йўратенам. Изам гын лудеш-лудеш, низаштат тунем огеш шукто, а мый — налам да каласкалаш тўналам. Тыгай койышем авамлан чот келшен. Эшеже вет пала, мыйже йўратыме деч шочшет улам, садлан кеч-куштат эре куаным гына конденам. Ала-молан пырдыж газет изием годсекак мыланем пижын шинчын. Эре редколлегийыште лийынам, заметке-влакым возкаленам, тўрлө мыскарам келыштаренам, почеламутымат возенам тудо, но «кугу» печатьыш пуаш шонымаш тунам лийын огыл. Эшеже эре художественный самодеятельность лийын, мый тушто чолгалыкем ончыкташак алгаштаралтынам.

— Кызыт, пагыт кўкшыт гыч, икымше ойлымашдам але самырык жапыште возымо моло произведенийдам кузе акледа?

— Мыйын илыш корнемже тўнямбал кугу вашталтыш, пуламыр гоным эртен. Ала тидланак кўра сай шонымашкем корно эре виш лийын. Витамин заводыштат, писатель ушемыштат, редакцийлаштат кугу чаракым шижын омыл. А Юрий Михайлович Артамонов гын мыланем кавасе эн волгыдо шўдырем лийын кодеш. Юмем гай мыланем тудо: туныктышем, сылнымут аланыш «йолгорным» почшо энэртишем, эн пагалыме айдемем лийын. Тудыжымат пўртўс-ава луктын дыр?.. Тольык амалже Лидия Ивановна пелашыже дене кылдалтше: Витамин заводышто палыме лийын, тачысе кечынат куан-азапнам пайлен илена...

Калыкыште палыме писатель Вячеслав Абукаев-Эмгак «Аваемын» ик аваже» ончылмутышто тыге серен: «Вигак каласем, Мардан Рая муро текстым возымо законом сайын умыла. Адакше текстышкыже шонымашым пуртен сера, семлан кўра яра мутым оптен ок кай. Тыгодымак тудо пўтыркалымашым ок пурто, простан, умылаш лийшын да образламат кучылт воза...» Шканем-жат тугеат ойлаш келша дыр: ийготым погымо, поро деч поро кышам гына кодаш тыршыме, эше молын семын сылнымут аланыште тымарте палыдыме, кажне юбилей ма, презентацийым концерт дене эртарен, калык деке лишемын илымем дене, кумылем кўшкө кўзен, илаш таратен да кызытат тарата, весылан чаракым, осалым шараш амалым огеш пу.

Возымем аклыме шотышто, шкемым критик семын ом шиж. Мо ышталтын — чылажат жапшылан келшышын, сайлан. Южгунам шоналтем: неужели тыгеат возен кертынам?! Шканем шке кўранем, манашат лиеш. Жапыштыже пелашем чот чонем аймандараш шонен докан, манеш ыле:

— Мом тый возет?! Артамонов воза — тый переписыватлет!

Шкеже ала-могай кугу тушманжым сенгышыла йывыртен шыргыжеш.

— Йөра, — маньым, — тугеже мый поэзийыш куснем.

Тудо пален: Юрий Михайлович почеламутым возен огыл. Тыгак и ыштышым.

— Көн, могай авторын (рушын, марийын, моло калык кокла гыч лекшын, тўнямбал кўкшытан авторын) возымыжым утларак йөрәтен лудында, кызыт лудыда? Творчестве корныштыда кузерак нуно Тендам кушкаш таратеныт?

— Лудынам да кызытат лудам Агата Крестим, Вера Пановам, моло ўдырамаш возышо-влакын произведенийыштым, южышт чоныш витаренак возат. Поэт-влакшын возымышт «артана ден» манаш лиеш эре воктенемак улыт: Александр Пушкин, Сергей Есенин, Евгений Евтушенко, Лариса Рубальская гыч тўнгалын тачысе поэт-влак йотке. Марий поэт-влак кокла гыч жапем улмо годым налам да ончалам Зоя Дудинан, Геннадий Сабанцевын, Игорь Поповын, Альбертина Иванован, молынат книгаштым. Пытартыш жапыште Мария Илибаевам чот тўткын, кок пачаш лудын толашышым. Моткоч чот келша возымыжо, арам огыл «калык писатель» чап лўмым пуэн шуктышт. «Кумда тўня — шыгыр тўня», «Тиде ушдымо тўняште» чылт мемнан пагытысе илышым почын пуэныт. Мемнам эр кудалтен кайымыжлан пеш чот чаманем. Маргарита Ушаковам эреак эскерен, кугешнен, пагален шогем. Тольык икте ойгандара: ўдырамашна-влак йўд-кече манме гай возен толашат, калыкнан чапшым, акшым, историйым пойдарынешт, а шкаланышт ны илаш, ны пашам ышташ йөрышө условийышт лийынат огыл, кызытшат уке. Тидыжым көлан ойлаш гын?..

«Ончыко» журналым налын шогет гын, илыш деч вараш от код: историйымат, кызытсе жапымат тўрыс пален шогаш, творчествыштат кушкаш тўнгалат.

— Тачысе кечылан Те кумдан палыме ятыр мурылан чапле, чонеш логалше мутым возышо поэт, сылне произведенийлам пөлеклыше прозаик, Марий Эл тўвыран сулло пашаенже семын палыме улыда. Пытартыш жапыште Те эше сўретымат возаш тўнгалында. Тидыже эше ик гана ушештара: талантан айдеме чыла шотыштат талантан. Умба кыже мо дене шочмо калыкнам куандараш шонеда?

— Мый кызыт илышын ямжым гына погем: пенсийыште улам. Кажне кечын моторлыкшым шижын куанаш, мо улмо дене серлаген, арален мошташ, порылыкым гына ўдаш шонен илем. Изи годсо порысем петыраш манме гай, Альметьевск ола гыч 80 ияш Римма акам кондышым, тек йочаже-влак шке сомылыштым ыштен кертыт. Мыланемат ондак авам эн кугу ўшанем, энертышем лийын, а акамлан тыгай пиал шыргыжын огыл, тудо кум шочшым шкежак, аван полышыж деч посна ончен-куштен.

Кызыт чыла творчеством илышлан кучылтам. Юмылан тау, лекше муру-шамычем марий радио гычын эре йонгат. Пиалешем манам гын, адакат пўрышем манаш дыр, илыш корнышкем Любовь Васильевна Орловам пуртыш. Тудым, пеш лишыл палымом огыл гынат, Нью-Йоркыш ўжын возышым. Тудат, пуйто тиде пагытым вучен илен, миен лекте веле. Люба чолга, поро, сай кумылан, ўшанле ўдырамаш мыйын илышем шуяш йөрышө лийын лекте. Гармоньымат шокта, семымат воза, яндар йўкшө дене чыла тўрлө мурым йонгалтара, колыштмет гына шуэш. 20 ий наре «Марий шўшпык» ансамбль-

*Мардан Рая Настя ўдыржӧ да Илави уныкаж
дене пырля*

же дене Провой вел калыкым веле огыл, чуваш-влакымат куандарен моштен, нунат тудын талантшым кӱкшын аклат.

— Тачысе жапыште самырык-влак сылнымут творчестволан шӱман огытыл. Кузе Те шонеда, молан?

— Ты шотышто самырык тукым шижеш, пала — кызыт оварчык оксагалта пагыт. Возымо пашам мыйын гаемже хобби семын ужеш гын, кызыт вес илыш пӧрдем. Эше школышто тунемше-влакак южышт шканышт ситыше оксам ыштен моштат. Ик творчестве дене гына илен от лек — тидым самырык тукым раш умыла. Туге гынат, ужам, колам, тӱрлӧ вечынат Марий мландыштына шӱдыр-влак чӱкталтынак шогат: тӱрлӧ конкурслаште шкеныштым тергат, тидлан амалжат шуко уло, ит ӧркане веле. «Ончыко» журнал,

Марий радио, «Марий Эл», «Кугарня», «Ямде лий» газет-влак ты шотышто кугу полышым пуат, туштыжат эре самырык тукым вашталт толеш.

— Раиса Ивановна, илышыштыда эн тӱн шонымашда могай лийын? Ты шонымашкыда шуында мо?

— Да! Илыш шонымашкем шуынам! Тау Юмылан, пӱрышемлан! Илышемлан ӧкынымашем уке. Моткоч чот куанем ялеш шочмемлан, илышым вожгычын пален, улымен улына, шке йӧратыме йылмем уло, шергакан шочмо верем. Ўдырамаш, ава, кова лийын шуктышым. Пӱртӱс ава мыланем илышым пуэн гын, шке сомылем, порысем тӱрыс шуктенам, шонем. Тыгай амал дене пайдаланен, кугу-кугу таум ойлынем нунылан, кӧ мыйын книга-влакым редактироватлен, лукташ полшен, журналист-влаклан, кӧ мыйын нергенем шуко сай мутым ойлен.

— Таче илыш корныдам угыч тӱнгалаш темлат гын, могай пӱрымашым ойыреда ыле?

— Таче илыш корным темлыме шотышто — ынде кава поянлыкым порын, вашкыде, лӱдде шымлен лекмым веле вучаш кодеш. Тушто чылажат вашталташ. Вот тыге!

— Юбилейда дене эше ик гана шокшын саламлена да творчестве паша лектышда эшеат тӱвыргӧ лийже манын тыланена. Моло тыланыме серыпле мутнаже еш, шочшыда, уныкада-влакын пиалыштым аралаш, тумо гай пенгыде, таза лияш ўжеш.